

A Comparative Study of the Tayyebah Life from the Perspective of Allameh Tabatabaei and Ayatollah Misbah Yazdi¹

Mohammad Foladi Wanda, ²Zainab Darvishi³

Abstract

One of the most important human concerns is how to have a clean, peaceful, and free life with the least suffering and hardship and eternal life. This research, with the analytical method and document study, seeks to answer the question, "What does Hayate Taybeh mean from viewpoint of Ayatollah Tabatabai and Ayatollah Misbah, and what are the ways to reach it?" The findings of the research shows that Allameh's perspective is a good life in this world and a new life that is specific to believing people with righteous deeds. But according to Ayatollah Misbah, a good soul with a good life has degrees that if someone becomes a real human being and reaches a stage higher than reasonable life, he will have a good life. According to Alameh, one of the factors for a person to achieve a good life is his worship and servitude, which originates from his self-knowledge, but in addition to self-knowledge, Ayatollah Misbah also emphasizes the key role of human desire and natural tendency and love and attraction to God. Also, leaving the fleeting pleasures of the world and the role of servitude and accepting the authority of the Shia Imams and faith combined with righteous deeds are

¹ . **Research Paper**, Received: 29/12/2022; Confirmed: 3/2/2023.

² . Assistant Professor of Sociology Department, Imam Khomeini Research Institute (RA), Qom, Iran, (fooladi@iki.ac.ir).

³ . Assistant Professor, Department of Education, Ahvaz Branch, Islamic Azad University,

Ahvaz, Iran, (zb_darvishi@yahoo.com).

considered by both of them to be effective in attaining a virtuous life. From the point of view of Ayatollah Misbah, what is most desirable is "intrinsic value" which is an example of "human perfection" and the example of human perfection is "closeness to God" which is the peak of human perfection and the main philosophy of human creation.

Keywords: Hayat Tayyaba, Allameh Tabatabayi, Ayatollah Misbah, Faith and Righteous Action, Kamal.

Introduction

By doing good and worthy work in this world, a believing person will achieve happiness and a good life in the hereafter and will be eternal in the court of the Holy Prophet. Knowing this life is not an easy task. It is natural that a person may make a mistake in recognizing the example of his perfection and happiness. Therefore, the question arises, what is the ultimate perfection of man? Here, we will answer this question and will look for the standards and characteristics of a good life from the perspective of two wise contemporary thinkers and philosophers of the Islamic world.

Ways to reach a good life

A believer can attain a good life by going through the levels of spiritual excellence. Below are some of the most important ones:

a. Self-Knowledge

Tabatabai's sign is based on the belief that one of the factors for a person to reach a good life is worship and servitude of a person, which begins with self-knowledge; because it is as a result of self-knowledge that man sees himself in the presence of his Lord (Tabatabaei, 1374, vol. 19, p. 256). Allameh Misbah also agrees with Allameh Tabatabaei on this issue. According to him, a human being is a being who naturally has self-love, it is completely natural for him to focus on himself and seek to know his perfections and the way to reach them (Misbah Yazdi, 2016, p. 9).

b. Leaving the fleeting pleasures of the world

Allameh Tabatabaei considers the world to be as the lowest universes; because he believes that the world distracts man from God and His verses, makes him careless and busy with himself (Tabatabai, 1366, vol. 20, p. 231). Ayatollah Misbah also believes that in order to achieve a good life, a human being must remove the attractions of animal life so that human and divine life can replace animal life in his heart (Masbah, 2014, p. 47).

J. Provincialism

The way to achieve the right knowledge is to appeal and communicate with the Prophets and divine saints; this is the bearer of divine revelation and the acceptance of his words and his absolute authority.

d. Faith and good deeds

The basic condition of a good life, which is a worthy life in this world and happiness in the hereafter, depends on faith and righteous actions (Tabatabaei, 1366, vol. 12, p. 492). Ayatollah Misbah also believes that the real value of a person and human society depends on having the light of faith, inner purity, belief in true beliefs and adherence to Islamic values (cf. Misbah Yazdi, 2016, vol. 2, p. 325).

E. Nearness to God; The pinnacle of human perfection

From the point of view of Ayatollah Misbah, the example of human perfection is "closeness to God" or "closeness to Allah" (Musbah, 1384, p. 246; Hamu, 1370, p. 161). In some of his expressions, Allama Tabatabai introduces those who are close to God as those whom God has honored (Tabatabai, 1417, Vol. 19, pp. 118 and 121).

Examining and comparing the views of Allameh and Misbah

1. From the point of view of Allameh Tabatabai, the good life in this world and the new life is different from the normal life and is specific to the believing people who have righteous deeds. But according to Ayatollah Misbah, a good life is knowledge and adherence to divine commandments in this world, and it is a kind of perfection for the soul and one of the works of faith and righteous action, a part of which appears in this world and the important part of it in the hereafter.

2. Allameh Tabatabai considers Hayat Tayyaba to be the bestowal of new life, but Ayatollah Misbah considers Hayat Tayyaba to be the perfection of existing life.

3. It is a sign of this belief that one of the factors for a person to achieve a good life is worship and servitude of a person, which originates from his self-knowledge. While Ayatollah Misbah, in addition to introducing self-knowledge as one of the essentials of theology, also emphasizes the key role of human's innate desire to know God.

4. Abandoning the fleeting pleasures of the world is one of the other factors that both scholars consider to be effective in attaining a good life; with the difference that Allameh introduces the way to abandon fleeting pleasures is hope and trust in God.

5 .In the discussion of guardianship, both scholars emphasize the role of God's servitude and the acceptance of Imam Huda's guardianship in attaining a virtuous life.

6 .Another way to achieve a good life, from Allameh's point of view, is faith combined with righteous deeds. Ayatollah Misbah also believes that the real value of a person and human society depends on having the light of faith, inner purity, belief in true beliefs, and adherence to Islamic values.

7. From viewpoint of Ayatollah Misbah, moral values are merely beneficial to others; What is highly desirable is the "intrinsic value". An example of intrinsic value is "human perfection". An example of human perfection is "closeness to God. "Getting close to God" is the peak of human perfection and the main philosophy of human creation.

Conclusion

Based on the medical symbol, the life of medicine is a new life that is given to humans. This life is the result of the combination of faith and righteous deeds, and such a life is given to believers who do righteous deeds. Ayatollah Misbah introduces Hayat Tayyaba as man's attainment of perfection and considers perfection to be close to God. The closeness that a perfect person reaches is a deep understanding of his relationship with God. From his point of view, the example of intrinsic value is "human perfection" whose goal is "closeness to God". This is the high position and the only way to reach this truth; that is, "the perfection of man and closeness to God" is the worship and service of God.

References

- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein (1996), Al-Mizan in Tafsir al-Qur'an, fifth chapter, Qom, Modaresin Society.
- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein (1987), Tafsir al-Mizan, translated by Seyyed Mohammad Baqer Mousavi Hamdani, Qom, Islamic Publishing House.
- Misbah Yazdi, Mohammad Taqi (2015), God's Advice, Edited and written by: Karim Sobhani, Qom, Publications of Imam Khomeini Educational and Research Institute.
- Misbah Yazdi, Mohammad Taqi (2003), B. Towards self-development, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute.
- Misbah Yazdi, Mohammad Taqi (2004), Self-Knowledge for Self-Building, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute.

دوفصلنامه علمی پژوهش‌های مابعدالطبیعی،
سال چهارم، شماره ۷، بهار و تابستان ۱۴۰۲،
صص ۲۵۳-۳۱۶

بررسی مقایسه‌ای حیات طیبه از منظر علامه طباطبایی و آیت الله مصباح یزدی^۱

محمد فولادی و ندا^۲، زینب درویشی^۳

چکیده

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر، چگونگی داشتن حیاتی پاک، آرام و بی‌آلایش با کم‌ترین رنج و سختی و حیاتی جاودانه است. این پژوهش، با روش تحلیلی و مطالعه اسنادی، در پی پاسخ به این سؤال است که «حیات طیبه از دیدگاه علامه طباطبایی و آیت‌الله مصباح به چه معنا است و راه‌های وصول به آن کدامند؟ یافته‌های پژوهش حاکی از این است که از منظر علامه، حیات طیبه در همین دنیا و حیاتی جدید و مختص مردم مؤمن دارای عمل صالح است. اما از نظر آیت‌الله مصباح، نفس طیبه دارای حیات طیبه، درجاتی دارد که اگر کسی انسان بالفعل شد و به مرحله بالاتر از حیات معقول رسید، دارای حیات طیبه خواهد شد. از نظر علامه، یکی از عوامل نیل انسان به حیات طیبه، عبادت و بندگی اوست که از خود شناسی وی نشأت می‌گیرد، اما استاد مصباح علاوه بر خود شناسی، بر نقش کلیدی میل و گرایش فطری انسان و محبت و کشش به خداشناسی نیز تأکید دارد. همچنین هر دو استاد ترک لذت‌های زودگذر دنیایی و نقش بندگی و پذیرش ولایت ائمه (ع) و ایمان قرین با عمل صالح را در وصول انسان به حیات

^۱. مقاله پژوهشی، تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۸؛ تاریخ تایید علمی: ۱۴۰۱/۱۱/۱۴.

^۲. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران.
(fooladi@iki.ac.ir)

^۳. استادیار گروه معارف، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران، (نویسنده مسئول).
(zb_darvishi@yahoo.com)

طیبه مؤثر می‌دانند. از منظر استاد مصباح، آنچه مطلوب بالذات است، «ارزش ذاتی» است، که مصداق آن «کمال انسان» و مصداق کمال انسان هم «تقرب به خدا» است که اوج کمال و سیر انسان و فلسفه اصلی خلقت انسان است.

کلیدواژگان: حیات طیبه، علامه طباطبایی، آیت‌الله مصباح، ایمان و عمل صالح، کمال.

۱. مقدمه

همه جوامع بشری و افراد در طول تاریخ، همواره در تلاش برای نیل به کمال و سعادت خویش بوده‌اند. بی‌شک هر انسانی به دلیل وجود این میل فطری در سرشت خود، هر چند به صورت ناخودآگاه، به دنبال دست‌یابی به کمال خویش است. در اسلام، انسان خلیفه خدا و جانشین او در زمین و در جستجوی کمال، سعادت، حیات طیبه، پاک و جاودانه برای خویش است. انسان مؤمن با کار شایسته و نیک در دنیا، به سعادت و حیات طیبه اُخروی نائل می‌آید و در بارگاه حضرت حق جاودان می‌شود: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل: ۹۷)؛ هر کس کار شایسته‌ای انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که مؤمن است، او را به حیات پاک زنده می‌داریم و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام می‌دادند، خواهیم داد. حیات طیبه، مرتبه‌ای بالا و والا از حیات عادی و عمومی است؛ چرا که در جمله «فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً»، احیا به معنای جان انداختن در چیز و افاضه حیات به آن است. پس این آیه، با صراحت دلالت دارد بر اینکه خداوند متعال، مؤمنی را که عمل صالح انجام دهد، به حیات جدیدی، غیر آن حیاتی که به دیگران داده است، زنده می‌کند. روشن است که حیات یعنی زندگی. اما سوالی که مطرح است اینکه آیا این حیات جدید دارای شاخصه‌های خاصی است؟ با عنایت به فلسفه خلقت که فرمود: «ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون» (ذاریات: ۵۶)، باید این حیات پاک و حقیقی، حیاتی باشد که با اطاعت از فرمان الهی در دنیا، به دست آید. البته حیاتی برتر از حیات دنیا؛ یعنی حیات حقیقی در آخرت است: «وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَوَانُ» (عنکبوت: ۶۴)؛ و زندگی حقیقی همانا {در} سرای

آخرت است و این حیات از ره گذر پای‌بندی و اجابت کلام خدا و رسول و آموزه‌های آنان محقق می‌شود؛ چرا که قرآن می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ» (انفال: ۱۴)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید چون خدا و پیامبر شما را به چیزی فرا خوانند که به شما حیات می‌بخشد، آنان را اجابت کنید. بنابراین، حیات طیبه و انسانی از طریق بندگی خدا به دست می‌آید و بدون آن، حیات انسان، حیاتی نباتی و در حد گیاه یا حیوان و شاید هم پست‌تر از آن خواهد بود.

شناخت این حیات، کار آسانی نیست. طبیعی است که ممکن است انسان در تشخیص مصداق کمال و سعادت خویش دچار خطا شود. برای مثال، ممکن است مصداق کمال خویش را لذت، قدرت، روی‌گردانی از دنیا، مهر و عاطفه و یا سود تلقی کند (مصباح، ۱۳۸۴، ص ۱۰۷-۱۶۳؛ ۲۲۱-۲۳۴؛ همو، ۱۳۸۲ الف، ص ۱۴۱-۱۶۱). بنابراین، و به دلیل وجود این خطای فاحش در تشخیص مصداق کمال، این پرسش مطرح می‌شود که کمال نهایی انسان چیست؟ در اینجا به این پرسش پاسخ خواهیم گفت و معیارها و شاخصه‌های حیات طیبه را از منظر دو اندیشمند و فیلسوف فرزانه معاصر جهان اسلام جویا می‌شویم.

۲. پیشینه پژوهش

در خصوص طرح موضوع حیات طیبه از دیدگاه علامه طباطبایی و آیت‌الله مصباح، برخی آثار مکتوب در این زمینه وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. مهدی زندیه، و صدیقه رضایی (۱۳۹۶)، در مقاله «واکاوی حقیقت حیات طیبه، مراحل و عوامل وصول به آن از دیدگاه علامه طباطبایی»، به مراحل و موانع وصول به حیات طیبه از منظر علامه پرداخته است.

۲. مقاله «سیری در تعاریف حیات طیبه نزد شهید مطهری و علامه طباطبایی» که توسط تعدادی از پژوهشگران در پایگاه ایکنا نگاشته شده است؛ در این مقاله آمده که شهید

مطهری حیات طیبه را نوعی کمال زندگی موجود می‌داند، حال آنکه علامه طباطبایی آن را اعطای حیاتی دیگر توصیف نموده است.

۳. مصطفی خلیلی (۱۳۹۰)، در مقاله «معنای زندگی از نگاه علامه طباطبایی»، بر آن است که از نظر علامه طباطبایی زندگی، در سایه علم و آگاهی، پای‌بندی به اخلاق و رفتار انسانی، مسئولیت‌پذیری در پرتو تعالیم دینی و در خداباوری و روح توحیدی معنا پیدا می‌کند و همه بی‌معنایی و پوچی زندگی در خودفراموشی، تفکر دنیوی، عدم درک جایگاه انسانی، دوری از اعتقاد به خدا و انسان‌محوری است که جملگی ارمغان تمدن غرب است.

۶. واسعی، فولادی و بناکار (۱۳۹۹) در مقاله «واکاوی معنا و چیستی حیات طیبه در اندیشه صدر»، به بیان معنا و مفهوم و چیستی حیات طیبه و راه‌های نیل به آن در منظر صدر پرداخته‌اند.

۴. احسان ترکشونند (۱۳۹۰)، در مقاله «مصدق کمال انسان از دیدگاه استاد مصباح با نگاهی بر قرآن و روایات»، به بیان راه شناخت و نیز بیان مصداق سعادت و کمال انسان پرداخته و راز خطای بشری امروزی را در تشخیص مصادیق واقعی کمال و سعادت انسان گوشزد کرده است.

۵. حسن جان‌نثاری و احمد ابوترابی (۱۳۹۳)، در مقاله «مبانی معرفت‌شناختی کمال‌نهایی انسان از دیدگاه آیت‌الله مصباح»، راه‌های متنوع شناخت کمال و سعادت بشر را بیان و راز ضرورت بهره‌گیری از وحی را به دلیل وجود عقل بشر در شناخت مصداق درست کمال دانسته‌اند.

همان‌گونه که از این منابع برمی‌آید هر یک از این آثار، به بخشی از موضوع و نیز به دیدگاه هر یک از این دو اندیشمند فرزانه پرداخته‌اند. تمایز این پژوهش با سایر آثار منتشره در این است که در مقالات پیش‌گفته، تحلیل و بررسی حیات طیبه به‌عنوان مسأله اصلی مطرح نبوده است و هر کدام سعی کرده‌اند از زاویه‌ای خاص، برخی جنبه‌های موضوع را

مورد بررسی قرار دهند. اما این پژوهش درصدد است تا حیات طیبه را به‌عنوان اصل موضوع از دیدگاه علامه طباطبایی و آیت الله مصباح تحلیل و بررسی نماید. براین اساس، در این موضوع تاکنون اثری منتشر نشده که ابعاد گوناگون، چیستی و موانع شناخت و مصداق حقیقی حیات طیبه را از منظر این دو متفکر برجسته معاصر بررسی نماید. این پژوهش از این حیث بدیع می‌باشد.

۳. مفهوم‌شناسی پژوهش

الف. چیستی حیات طیبه

از آنجا که حیات طیبه برای انسان کمال محسوب می‌شود، پیش از هر چیز، به چیستی معنای کمال از دیدگاه علامه طباطبایی و استاد مصباح می‌پردازیم. با واکاو و واژه «حیات طیبه» باید گفت که معنای لغوی واژه «حیات» در مقابل موت، به معنای زندگی و زنده بودن است و آن را نیروی رشد و حرکت و احساس نیز گفته‌اند (راغب، ۱۴۱۶، ص ۲۶۹). حیات از دیدگاه قرآن کریم، اعم از حیات نباتی، حیات حیوانی و حیات انسانی است. «طیبه» یا طیب در لغت به معنای پاک و پاکیزه و آن چیزی است که انسان به‌طور طبیعی به آن تمایل دارد. در مقابل خبیث و ناپاک که انسان از آن متنفر است، می‌باشد (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۵۶۳).

بر اساس دیدگاه علامه طباطبایی، حیات طیبه در لغت به معنای زندگی پاکیزه و خالص از هرگونه آلودگی می‌باشد و در قرآن کریم نیز به علت خالص و به دور از خباثت بودن این حیات باوصف طیب توصیف شده است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۹۴). پس از نظر ایشان، وجه نام‌گذاری حیات طیبه خالص و تهی بودن آن از خباثت و گناه است. همچنین، علامه در اصطلاح، حیات طیبه را چنین تعریف می‌کند: یکی از آموزه‌های قرآنی و حقایق عرفانی، «حیات طیبه» (زندگی پاک) است که تنها یک‌بار در قرآن، به صراحت از آن سخن به میان آمده، اما در جای جای قرآن اشارات بسیاری به آن شده است: «فَلنَحْيِيَهُ حَيَاةً

طیبه...» (نحل: ۹۷). حیات، به معنای جان بخشیدن به چیزی و افاضه حیات به آن می‌باشد. از دیدگاه وی، حیات طیبه کمال حیات موجود نیست، بلکه افاضه زندگی جدید است. زندگی طیبه، میوه شیرین عمل صالح است که علاوه بر سعادت اخروی، در دنیا هم برای صاحبش لذت‌ها و بهجت‌های بزرگ به ارمغان می‌آورد. حیاه طیبه در واقع اجری است بر اعمال نیکوی ایشان که از ذوات پاک شان سرچشمه گرفته است و خداوند هم به فضل خویش بر این پاداش می‌افزاید تا اینکه جزای‌شان بهتر از آنچه عمل کرده‌اند باشد و خداوند هر که را خواهد روزی و پاداش بی حد و نهایت ارزانی خواهد داشت. از اینجا روشن می‌شود که منتهای مسیر ارواح و هبوط و نزول آنها، برای بعضی هلاک در دنیا و برای بعضی رجوع به همان مقام شامخ اول با مزایایی است که کسب نموده‌اند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۲، ص ۳۱-۳۳). علامه طباطبایی در المیزان، حیات طیبه را به ادراک و بینشی الهی تفسیر می‌کند که نورانیت و بصیرت را به دنبال می‌آورد. نوری که در پرتو آن، انسان مؤمن را قادر می‌سازد که اشیاء را چنان که هست ببیند و آنها را به دو قسم «باقی و حق» و «باطل و فانی» تقسیم کند و با بصیرتی که پیدا می‌کند، بطلان متاع دنیا و فنای نعمت‌های آن را می‌بیند. همچنین می‌فرماید: مراد از «احیاء» افاضه حیات و زندگی است و آیه شریفه دلالت دارد که خداوند سبحان، انسان با ایمانی را که عمل شایسته و صالح انجام می‌دهد، با زندگی جدیدی که غیر از زندگی معمول مردم است، اکرام می‌کند و آثار زندگی حقیقی که همان علم و قدرت است، با این زندگی جدید همراه و همگام است و این درک جدید و قدرت باعث می‌گردد چنین فرد مؤمنی، چیزها را چنان که هستند، ببیند؛ یعنی می‌تواند امور و اشیاء را به دو قسم حق و باطل تقسیم کند (همان، ج ۱۲، ص ۴۹۰ - ۴۹۷). «مقصود این نیست که حیاتش را تغییر می‌دهد. مثلاً حیات خبیث او را مبدل به حیات طیبی می‌کند که اصل حیات همان حیات عمومی باشد و صفتش را تغییر دهد؛ زیرا اگر مقصود این بود، کافی بود که بفرماید: «ما حیات او را طیب می‌کنیم»؛

ولی این طور نفرمود، بلکه فرمود: «ما او را به حیاتی طیب زنده می‌سازیم» (همو، ۱۳۷۴ ج ۱۲، ص ۴۹۲).

در خصوص چیستی و ماهیت حیات طیبه، به ویژه در تفسیر آیه کریمه (نحل: ۹۷)، باید گفت: مفسران بزرگ از جهت معنا و مکان تحقق و قرارگاه حیات طیبه، دو دسته‌اند:

۱. حیات طیبه در دنیا: گروهی، طلعه حیات طیبه را در دنیا دانسته، معتقدند: حیات طیبه به شرط فراهم بودن شرایط آن، در همین دنیا ظهور خواهد کرد. از نظر علامه طباطبایی، حیات طیبه، اگر چه از حیاتی که عموم مردم به آن زنده‌اند جدا نیست، ولی حیاتی جدید و غیر آن است که مختص مردم با ایمان و عمل صالح است و محل بروز و ظهور آن، همین دنیا است. «حیات طیبه...، حیاتی حقیقی و جدید است که مرتبه‌ای بالا و والاتر از حیات عمومی و دارای آثاری مهم می‌باشد. ... خدای تعالی مؤمنی را که عمل صالح انجام دهد، به حیات جدیدی غیر آن حیاتی که به دیگران نیز داده، زنده می‌کند ... این چنین انسانی در نفس خود، نور، کمال، قوت، عزت، لذت و سروری درک می‌کند که نمی‌توان اندازه‌اش را معین کرد ... این آثار زندگی، جز بر زندگی حقیقی مترتب نمی‌شود، و ... مختص به مردم با ایمان و دارای عمل صالح دانسته، حیاتی است حقیقی، واقعی و جدید، که خدا آن را به کسانی که سزاوارند، افاضه می‌فرماید» (همو، ج ۹، ص ۴۵).

۲. حیات طیبه در دنیا و آخرت: استاد مصباح نیز معتقد است: «موجودات به دو دسته کلی جاندار و بی‌جان تقسیم می‌گردند. موجودات جاندار، که با شعور و حرکت ارادی هستند، متصف به صفت «حیات» می‌شوند. از این رو، ... حیات وصفی ذاتی برای جان آنها می‌باشد و نسبت دادن آن به بدن بالعرض است. حال که نفس حیوانی مرتبه‌ای از تجرد را دارد (هرچند تجرد مثالی باشد)، نتیجه می‌گیریم که حیات ملازم با تجرد است، بلکه تعبیر گویاتری از آن می‌باشد. بنابراین مفهوم حیات، دلالت بر کمال وجودی می‌کند و از

این رو، همه مجردات دارای صفت ذاتی حیات هستند و بالاترین مرتبه حیات، مخصوص ذات مقدس الهی است». بیان چند نکته ضروری است: یکی آنکه گاهی حیات و زندگی به معنای دیگری به کار می‌رود که شامل نباتات هم می‌شود، ولی این معنا مشتمل بر جهت نقص است؛ زیرا لازمه آن رشد و نمو و تولید مثل است که از خواص مادیات می‌باشد. دیگر آنکه هر چند حیات به معنای مورد نظر در این مبحث ملازم با علم و اراده و قدرت است، که در واقع دارای مراتب است و حیات طیبه را نیز دربرمی‌گیرد، ولی این تلازم به معنای تساوی مفهومی نیست و بهترین شاهدش این است که حیات، مفهومی نفسی و فاقد هرگونه اضافه‌ای است. نکته سوم اینکه ممکن است حیات خدای متعالی را از این راه نیز اثبات کرد که حیات یکی از کمالات وجودی مخلوقات است و محال است که علت هستی بخش فاقد کمالی باشد که به مخلوقاتش افاضه می‌فرماید، بلکه باید ضرورتاً آن را به صورت کامل‌تری داشته باشد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۲-۴۷۱).

بنابراین از نظر استاد مصباح، حیات طیبه، معرفت و التزام به احکام الهی در همین دنیا است و نوعی کمالات برای روح و از آثار ایمان و عمل صالح است که بخشی از آن در دنیا ظهور می‌کند و قسمت مهم آن در آخرت؛ زیرا ایشان معتقد است هرچه تجرد موجود از ماده بیشتر باشد، حیات او نیز در درجه بالاتری است. بر مبنای نظر علامه طباطبایی نیز حیات طیبه، حیات جدیدی است که بر انسان افاضه می‌شود. این حیات ناشی از تلفیق ایمان و عمل صالح است و چنین حیاتی به مؤمنان صالح العمل اعطا می‌شود. این حیات جدید، مومن صالح العمل را در یک نظام جهان‌بینی متفاوت و عامل به اعمال صالح قرار می‌دهد که از طریق تجربه یک زیست متفاوت نسبت به تجربه زیستی انسان‌های عادی، به زندگی او معنا می‌بخشد. مومن صالح العمل از طریق تلاش مضاعف برای کسب اعمال صالح بیشتر، احساس تجارתי پرسود می‌کند که هر لحظه با عملی، خود را بیشتر به خدا نزدیکتر می‌بیند و بودنش و زندگی کردنش را با ارزش می‌یابد. اعمال صالح او در ارتباط مستقیم با تقویت

رابطه او با خداوند از سویی و گره‌گشای بندگان از سوی دیگر می‌باشد و انجام این اعمال صالح به زندگی او معنا و ارزش می‌بخشد.

ب. چیستی معنای کمال

در لغت «کمال» به معنای تمام است. زمانی چیزی را اکمل گویند که اجزایش تمام و محاسنش کامل باشد (قرشی، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۱۴۷). از نظر راغب، کَمَالُ الشَّيْءِ حُصُولُ مَا فِيهِ الْغَرَضُ مِنْهُ. فَإِذَا قِيلَ: كَمُلَ ذَلِكَ، فَمَعْنَاهُ: حُصِلَ مَا هُوَ الْغَرَضُ مِنْهُ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ (بقره: ۲۳۳). تنبیها أَنْ ذَلِكَ غَايَةٌ مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ صَلَاحُ الْوَالِدِ. وَقَوْلُهُ: لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ (نحل: ۲۵) تنبیها أَنَّهُ يَحْصُلُ لَهُمْ كَمَالُ الْعُقُوبَةِ (راغب اصفهانی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۷۲۶). «کمال یک چیز، رسیدن به هدف آن است.» علامه طباطبایی معتقد است شیء پس از آنکه به تمامیت خود رسید، اگر باز بتواند درجه بالاتری داشته باشد، آن کمال است. از این رو، می‌توان گفت: کمال شیء، در جهت عمودی مطرح می‌شود و مفهوم ارتقا در آن نهفته می‌باشد. اگر یک موجود همه اجزای خود را داشته باشد، می‌گویند به تمامیت خود رسیده است. اما اگر وصفی بیش از آنچه برای تمامیت لازم داشته کسب نماید، پا به عرصه تکامل نهاده است و واجد صفت کمال شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۷۶). آیت الله مصباح نیز در تعریف کمال با علامه همراه می‌شود و از منظر ایشان نیز کمال در اصطلاح صفتی وجودی است که موجودی به آن متصف می‌شود و حاکی از دارایی و غنای حقیقی یک موجود در مقایسه با موجود یا موجودات دیگر است. به عبارت دیگر، کمال صفتی است که صورت نوعیه و فعلیت اخیر هر موجودی اقتضای آن را دارد و اگر آن موجود فاقد آن صفت بود، ناقص است (مصباح، ۱۳۸۲ب، ص ۳۵). اما کمال و سعادت حقیقی انسان، عبارت است از سیری که روح در درون ذات خود به سوی خدا دارد، تا به مقامی برسد که خود را عین تعلق و ارتباط به او بیابد و برای خود و هیچ

موجود دیگری، استقلالی در ذات و صفات و افعال نبیند و هیچ پیشامدی او را از این مشاهده باز ندارد (همان، ص ۲۵۸).

۴. حیات طیب و مطلوب از منظر قرآن

از منظر قرآن، حیاتی مطلوب است که سرچشمه آثار مطلوب و زمینه‌ساز تکامل انسان باشد و مصالح واقعی انسان در پرتو آن تأمین گردد و او را به کمالات عالی الهی برساند. این همان حیات طیبی است که قرآن انسان‌ها را بدان دعوت می‌کند. به پاس چنین حیاتی است که قرآن بر مردمی که در آغاز در غفلت و جهل به سر می‌بردند و بهره‌ای از حقایق و معارف الهی نداشتند و در واقع چون فاقد حیات متعالی انسانی بودند، مرده بودند، منت می‌گذارد که ما با فرستادن پیامبران و هدایت خویش، به شما حیات بخشیدیم: «أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَتَّئُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا...» (انعام: ۱۲۲). آری، از منظر قرآن، حیات واقعی انسان با نوری همراه است که مسیر صحیح زندگی را می‌نمایاند و در پرتو آن، انسان صلاح و فساد خویش را می‌شناسد و با بصیرت و آگاهی به سوی سعادت گام برمی‌دارد. اما زندگی حیوانی که با غرق گشتن در شهوت‌ها و لذت‌های مادی و غافل شدن از حق، همراه است، مرگ حقیقی انسان است؛ چون از گذر این زندگی نکبت‌بار، انسان از هدایت به سوی سعادت و کمال بازمی‌ماند و بهره‌ای از ارشاد و راهنمایی فرستادگان خدا نمی‌برد. پس استاد مصباح حیات طیب را در همین دنیا با زندگی با بصیرت و آگاهی که در آن انسان سعادت و شقاوت خود را تشخیص می‌دهد و آگاهانه زندگی می‌کند تعبیر می‌نماید (مصباح، ۱۳۹۴، ص ۴۳). کسانی که در مکتب انبیا تربیت نشده‌اند، گاه دچار سرمستی و سرخوشی می‌شوند و غرق شادی می‌گردند. آنان در پوست خود نمی‌گنجند، حق و وظایف الهی را فراموش می‌کنند و غفلت و بی‌خبری از حق، دل‌شان را تیره می‌سازد. بدین سان می‌پندارند که خوشبخت و سعادت‌مند هستند. در حالی که این نوع سرمستی و سرخوشی، میل به عبادت و مناجات با

خدا از آنان می‌گیرد. ... بی‌شک چنین شادی و به تعبیر دیگر، این سرمستی‌ها مطلوب نیست و اگر چنین حالتی در انسان پدید آمد، باید با آن مبارزه کند و بی‌تردید میراندن این شادی‌های کاذب، کودکانه، نابخردانه و سرمستی‌های جاهلانه لازم و مطلوب است. پس از این نظر، دل‌مردگی به معنای مبارزه با شادی‌های جاهلانه، مضر و خطرناک، مطلوب است (نک: همان، ص ۴۵). سعادت، خوشبختی، شادی و سرمستی باید جهت‌خدايي داشته باشد. در این صورت ارزشمند و موجب قرب انسان به خدای متعال و کمال او محسوب می‌شود.

۵. راه‌های وصول به حیات طیبه

انسان مؤمن با طی مراتب تعالی معنوی، می‌تواند به حیات طیبه دست یابد. عوامل وصول به حیات طیبه، با این فرایند آغاز می‌شود که انسان با گام نهادن در فضای دینداری و ایمان و توان‌مندی در این فضا، استعداد نهفته در روح او شکوفا می‌شود. حاصل این شکوفایی، ظهور حیاتی معنوی و طیب است که متعالی‌تر از حیات ظاهری است. برای دستیابی به این حیات متعالی، باید مراحل طی نمود و صفاتی را در خود خلق کرد. در ذیل به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره شده است:

الف. خودشناسی

علامه طباطبایی بر این باور است که یکی از عوامل وصول انسان به حیات طیبه، عبادت و بندگی انسان است که از خودشناسی آغاز می‌شود؛ زیرا در نتیجه خودشناسی است که انسان در نگاه توحیدی، عالم را محض خدا می‌داند و همیشه خود را در معیت پروردگارش می‌بیند: «وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ» (حدید: ۴)؛ او هر جا که باشید با شما است. برای اینکه خدای متعال به شما احاطه دارد و در هیچ مکان و پوششی از او غایب نیستید (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۲۵۶). از دیدگاه علامه، عبادت در صورتی متصور است که عابد برای معبود خود استقلال قائل باشد و خدای متعال معبودی است که دارای ربوبیت مطلقه است

و ربوبیت مطلقه در صورتی متصور است که او را بندگی کنند و استقلال را از هر چیز دیگر نفی کنند (همان، ج ۳، ص ۴۳۶). انسان مؤمنی که خودشناس است، عالم را محضر خدا می‌بیند و هیچ‌گاه خود را از خدای خویش جدا و بیگانه نمی‌انگارد. انسانی که خود را در معیت با پروردگار خود می‌بیند و خدا را ناظر و شاهد خود در یکایک آفات زندگی اش می‌داند، هیچ وجه استقلالی برای خود قائل نیست و خود را عبد خدا می‌داند. از این رو، علامه خودشناسی را مقدمه ضروری خداشناسی می‌داند. به اعتقاد ایشان، سیر از خود، بستر اصلی سیر به سوی خداست. طریق خودشناسی نزدیکترین راه معرفت به رب و کمالات انسانی، الهی و سعادت حقیقی است و خودشناسی نزدیکترین راه خداشناسی است (همان، ص ۱۶۵). پس خودشناسی در افق اندیشه و شعاع بینش علامه طباطبایی، در مقایسه با خدا-شناسی و خداپرستی، «طریقت» دارد، نه «موضوعیت» و مقدمه نیل به عبودیت و توحید کامل است (همان، ج ۱۲، ص ۴۹۲).

آیت‌الله مصباح نیز در این موضوع با علامه طباطبایی هم عقیده است. از نظر ایشان، انسان موجودی است که فطرتاً دارای حب ذات می‌باشد، کاملاً طبیعی است که به خود پردازد و در صدد شناختن کمالات خویش و راه رسیدن به آنها برآید. پس درک ضرورت خودشناسی، نیازی به دلیل‌های پیچیده عقلی یا تعبدی ندارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۶، ص ۹). ایشان هم شناخت حضوری انسان را راهی برای شناخت حضوری و شهود عرفانی خدا می‌داند و هم شناخت حصولی او را راه شناخت حصولی پروردگار می‌انگارد. در میان موجودات، انسان است که خلیفه الهی و داننده همه اسماء و صفات الهی و به تعبیر عرفا، مظهر جمیع صفات خداوند است. پس شناخت او نقش مهمی در شناخت خداوند دارد. یکی از ابعاد وجودی انسان، گرایش‌ها، میل‌ها و کشش‌ها هستند. اهمیت گرایش‌ها از این منظر حائز اهمیت است که هیچ کار ارادی و اختیاری بدون آن تحقق نمی‌پذیرد. اصولاً اراده تبلور امیال است. در انسان کششی فطری به امری وجود دارد و این میل در شرایط

ویژه‌ای شکل می‌گیرد، تشخیص و عینیت می‌یابد و به تحقق اراده در نفس منتهی می‌شود (همو، ۱۳۷۶، ص ۴۲۱)؛ یعنی علاوه بر شناخت، گرایش و میل هم لازم است تا فعلی صورت بگیرد. به‌عنوان نمونه، صرف شناخت در تحقق ایمان کافی نیست؛ چرا که برخی افراد با اینکه نسبت به خدا شناخت داشته‌اند، ولی ایمان درستی نداشته‌اند؛ چرا که شناخت به تنهایی هر چند لازم، اما کافی نیست و نیاز به امری دارد که انسان را جذب کرده و او را به طرف ایمان به خداوند بکشاند و آن، محبت است. بنابراین، شناخت شرط لازم، و شناخت و محبت شرط لازم و کافی برای تحقق ایمان است و این شناخت باید راهبردی باشد تا بتواند انسان را به حیات طیبه، که همان حیات سعادت‌مند است، برساند. البته از نظر مصباح این خودشناسی فردی، باید آثار و تبعات اجتماعی داشته باشد؛ زیرا از منظر استاد مصباح (ره)، فرهنگ دینی برخاسته از قرآن و جهان‌بینی توحیدی، نظم و سیاستی را ایجاد می‌کند که در راستای تحقق هدف خلقت و تامین سعادت و رستگاری انسان در دنیا و آخرت باشد. از این رو، علاوه بر تامین رفاه و منافع دنیوی، تکامل انسانی و سعادت اُخروی بشر نیز مورد نظر است. البته آنچه اصالتاً مورد نظر اسلام و قرآن است، سعادت و تکامل انسانی می‌باشد (همو، ۱۳۷۹، ص ۲۶). به همین دلیل، از منظر استاد، با استنباط از آیات قرآنی (نک: آل عمران: ۱۰۳-۱۰۵؛ انعام: ۱۵۹)، سعادت فرد و جامعه و مطلوب همه انسان‌ها، اتحاد حول محور دین حق، که عامل تامین مصالح معنوی انسان است و نباید تنها به تامین مصالح مادی زندگی اکتفا کرد؛ چرا که اگر در جامعه‌ای روابط معنوی مطرح نباشد و افراد جامعه بر اساس مصالح مادی خود، روابط اجتماعی داشته باشند و محور عواطف و دوستی‌هایشان مادیات باشد، چنین عواطفی خطرناک است و ایشان را به سوی شقاوت سوق می‌دهد (همان، ص ۳۳۲). حاصل اینکه انسان در صورتی که خود را بشناسد و از خودشناسی به خداشناسی برسد، اطاعت غیرخدا را کنار گذاشته، تنها برای خداوند استقلال قائل باشد و تنها او را اطاعت کند، می‌تواند به حیات طیبه دست یابد.

ب. ترک لذت‌های زودگذر دنیا

از دیگر راه‌های نیل به حیات طیبه، افزون بر خود شناسی، توجه نکردن به دنیا به عنوان یک هدف و ترک لذات زودگذر دنیایی است. در همین زمینه، علامه طباطبایی، دنیا را اسفل سافلین می‌داند؛ زیرا معتقد است دنیا انسان را از خداوند و آیات او منصرف، غافل و به خویش مشغول می‌نماید (طباطبایی، ۱۳۶۶، ج ۲۰، ص ۲۳۱). پس زندگی دنیا چیزی جز لعب و لهو نیست (همو، ۱۳۸۷، ص ۵۹). خداوند متعال این دنیا را زینت قرار داده است تا با آن بندگان خود را آزمایش کند. افرادی محو و سرگرم این دنیای لعب و لهو می‌گردند و اسیر و دلبسته لذت‌های زودگذر آن می‌شوند و حق و مقصد واقعی و اصلی خود را فراموش می‌نمایند. اما افرادی هم هستند که فریب ظاهر دنیا را نمی‌خورند و به خیالات آن وابسته نمی‌شوند و سرمنزل مقصود را از ظاهر دنیا درک می‌کنند. آنها در کنار آموزش و پرورش به لذت‌های دنیا به دید زنگ تفریح نگاه می‌کنند و به دنبال لذت‌های واقعی و پایدار هستند. انسان اگر به یقین اعتباری بودن دنیا را درک بنماید، به همان مقام و حیاتی می‌رسد که خداوند مؤمنان واقعی را به آن می‌رساند (طباطبایی، ۱۳۶۶، ج ۱۳، ص ۳۴۰). بدین سان، شرط نیل به حیات واقعی و جاودان از منظر علامه، این است که از لذات زودگذر دنیایی به قدر نیاز توشه بگیریم و زندگی جاودان و حیات طیبه را به قیمت ناچیزی نفروشیم.

استاد مصباح نیز معتقد است که انسان باید برای رسیدن به حیات طیبه، قساوت را از دل بزدايد و با ایجاد خوف و خشیت الهی در دل خود، جاذبه‌های حیات حیوانی را از خود دور کند تا حیات انسانی و الهی در دل او جایگزین حیات حیوانی گردد. آنگاه در سایه‌سار این حیات الاهی و معنوی، انسان در پیشگاه خدا احساس خردی و کوچکی کند و با پروردگار خویش انس گیرد. بدین سان، او از توجه به مظاهر دنیا و غفلت و نیازدگی و دلبستگی به زخارف پوچ دنیا، که از آثار غفلت از خدا و کمالات متعالی انسانی است، رها

می‌گردد. او به درستی درمی‌یابد که هدف او و آنچه برای آن آفریده شده، تعالی و کمالات متعالی انسان و نیل به قرب الاهی و بهره‌مندی از رضوان حق در عالم آخرت است. مثل او مثل کسی است که برلیان شناس نیست و برلیان قیمتی ارزشمند را از خر مهره و شیشه‌های بی‌ارزش تمیز نمی‌دهد، وقتی به جای برلیان آن شیشه‌های بی‌ارزش را در اختیارش می‌نهد، به تصور اینکه برلیان است، بدان‌ها دل می‌بندد. اما وقتی سر عقل آمد و متوجه بی‌مقداری آن شیشه‌های دارای زرق و برق فریبنده گشت، آنها را دور می‌ریزد و به تلاش برای رسیدن به برلیان قیمتی ادامه می‌دهد. کسی که قدر لذت‌های معنوی و اخروی، انس با خدا و رسیدن به قرب الاهی را شناخت و فهمید، لذت‌های دنیا در مقابل آنها پیشیزی نمی‌ارزد، حاضر نمی‌شود دل خود را با لذت‌های دنیایی مشغول سازد و لحظه‌ای انس با خدا، برای او از سراسر عمری که با لذت‌های دنیایی صرف گردد، ارزشمندتر است (مصباح یزدی، ۱۳۹۴، ص ۴۷).

البته از منظر علامه طباطبایی نیز رسیدن به حیات طیبه در عالم ماده، نیازمند یک سلسله اسباب و عوامل طبیعی و یک سلسله عوامل روحی و نفسانی است. هنگامی که انسان وارد میدان می‌شود و کلیه عوامل طبیعی مورد نیاز را آماده می‌کند، تنها چیزی که میان او و هدفش فاصله می‌اندازد، همانا برخی عوامل روحی از قبیل سستی اراده، تصمیم، ترس، عدم اطمینان، غم، اندوه، شتاب‌زدگی، عدم تعادل، سفاهت، کم‌تجربگی و بدگمانی به علل و اسباب و امثال آن است. پس اگر انسان بر خداوند متعال توکل داشته باشد، اراده‌اش قوی و عزمش راسخ می‌گردد و موانع و مزاحمت روحی در برابر آن خنثی خواهد شد؛ زیرا انسان در مقام توکل به مسبب الاسباب پیوند می‌خورد و با چنین پیوندی، دیگر جایی برای نگرانی و تشویش خاطر باقی نمی‌ماند و با قاطعیت با موانع دست و پنجه نرم کرده تا به حیات طیبه برسد. البته علل و اسباب نادیده گرفته نشده‌اند و در عین حال، سلطه ربوبی بر همه ابزار کاملاً شناخته و درک شده است که فوق همه اسباب و علل قدرتی است که توان

هر کاری را دارد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۴، ص ۶۷). لذا بهره ما از دنیا برای نیل به زندگی عقبی، باید به قدر کفایت باشد و برای رسیدن به آن، افزون بر توکل به خدا باید صبر، قناعت، رضا، زهد، اخلاص و یقین کسب کرد. البته لازمه بسیاری از اینها، ترک لذائذ زودگذر دنیایی است.

ج. ولایت پذیری

برای شناخت کمال نهایی انسان و حیات جاودانه، راه‌های مختلفی وجود دارد که ولایت‌پذیری یکی از این راه‌ها می‌باشد. در اینجا به شرح آن می‌پردازیم:

۱. هدف از آفرینش انسان این است که با انجام افعال اختیاری، مسیر تکامل خود را به سوی کمال نهایی پیماید.

۲. انسان با داشتن اختیار و انتخاب آگاهانه، علاوه بر قدرت بر انجام کار و فراهم شدن زمینه‌های بیرونی برای کارهای گوناگون و وجود میل و کشش درونی به سوی آنها، نیاز به شناخت صحیح نسبت به کارهای خوب و بد و راه‌های شایسته و ناشایست دارد. در صورتی انسان می‌تواند راه تکامل خویش را آزادانه و آگاهانه انتخاب کند که هم هدف و هم راه رسیدن به آن را بشناسد و از فراز و نشیب‌ها و لغزشگاه‌های آن آگاه باشد.

۳. شناخت‌های عادی و متعارف انسان‌ها، که از طریق حس و عقل به دست می‌آید، هرچند نقش مهمی در شناخت انسان از جهان پیرامون دارد، اما برای بازشناختن راه کمال و سعادت حقیقی در همه ابعاد فردی و اجتماعی، مادی و معنوی، دنیوی و اخروی، کافی نیست.

۴. بنابراین، مقتضای حکمت الهی این است که راه دیگری ورای حس و عقل، برای شناختن مسیر تکامل در اختیار بشر قرار دهد تا انسان‌ها بتوانند به گونه مستقیم یا با وساطت فرد یا افرادی دیگر از آن بهره‌مند شوند. آن همان راه وحی است که در اختیار انبیا قرار داده شده و ایشان به گونه مستقیم و دیگران به وسیله ایشان، از آن بهره‌مند می‌شوند و آنچه

بررسی مقایسه‌ای حیات طیبه از منظر علامه طباطبایی و آیت الله مصباح... / فولادی‌وندا؛ درویشی / ۳۰۳

را برای رسیدن به سعادت و کمال نهایی لازم است، فرامی‌گیرند (مصباح، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۲۱۲).

بنابراین، خدای متعال غایت خلقت انسان در دنیا را استکمال و قرب الهی قرار داده و ابزارهای لازم را هم در اختیار بشر قرار داده، تا به شناخت کافی و طی مسیر کمال با افعال اختیاری به اوج کمال نائل آید. یکی از راه‌های تمسک به ولایت اولیای الهی، ولایت‌پذیری است. ممکن است پرسشی طرح شود مبنی بر اینکه آیا عقل بشری برای شناخت سعادت و کمال حقیقی انسان کافی نیست؟ در پاسخ استاد مصباح می‌فرمایند: «عقل تنها می‌تواند مفاهیمی کلی را درباره رابطه میان افعال اختیاری و کمال نهایی به دست آورد و این مفاهیم کلی برای تعیین مصادیق دستورات اخلاقی چندان کارایی ندارند... مثل اینکه آیا در جامعه، حقوق زن و مرد باید کاملاً یکسان باشد یا باید تفاوت‌هایی میان آنها وجود داشته باشد و کدام یک عادلانه است و اگر باید تفاوت‌هایی داشته باشند، چه اندازه و در چه مواردی است. بدیهی است که عقل آدمی نمی‌تواند به خودی خود این موارد را کشف کند؛ زیرا وقتی می‌تواند چنین مواردی را تشخیص دهد که بر همه روابط کارهای اختیاری انسان با غایات و نتایج نهایی آنها و تأثیرات دنیوی و اخروی شان احاطه کامل داشته باشد و چنین احاطه‌ای برای عقل عادی بشر ممکن نیست... ما احتیاج به دین داریم. این وحی است که دستورات اخلاقی را در هر مورد خاصی با حدود خاص خودش و با شرایط و لوازمش تبیین می‌کند و عقل به تنهایی از عهده چنین کاری بر نمی‌آید» (همو، ۱۳۸۲ الف، ص ۱۸۷).

بنابراین، یکی از راه‌های شناخت وحی الهی، پذیرش و تمسک به ولایت اولیای الهی متصل به وحی می‌باشد که از دیگر راه‌های وصول به حیات طیبه به شمار می‌آید. هر مسلمانی برای رسیدن به حیات طیبه، به ولی و رهبر نیازمند می‌باشد. در زمان حیات پیامبر اسلام (ص)، الگو و پیشوای مسلمانان خود حضرت بودند و پس از ایشان نیز اهل بیت (ع)

عهده دار این مسئولیت بوده‌اند و پس از اهل بیت (ع)، این منصب به مرجع دینی و فقیه جامع الشرایط رسیده است. حیات طیبه، با معیار ایمان و تحت ولایت الهی در عالم «عندیت» تحقق پیدا می‌کند. بی‌تردید، بر حسب مراتب ایمان، مراتب ولایت الهی بالا می‌رود و درک حضور عالم عندیت در اوج ایمان و ولایت به طور کامل میسر می‌شود. ولایت الهی، هم مستقیم از خداوند به بنده مؤمن می‌رسد و هم با واسطه‌هایی که برترین اولیای خدا هستند و ولایتشان همان ولایت خداست: «إنما ولیکم الله ورسوله والذین آمنوا الذین یتقون الصلاة ویتون الزکاة و هم راکعون» (مائده: ۵۵). آنچه در این آیه مشهود است، اینکه ولایت رسول و اهل ایمان غیر از ولایت خداوند نیست. ولایت آنها بر مؤمنان تجلی ولایت خداست و آنان حق حیات معنوی بر مؤمنان دارند.

از منظر علامه طباطبایی نیز ولایت‌پذیری شرط نیل به سعادت، کمال و حیات طیبه است؛ زیرا حیات طیبه در پرتو ولایت‌پذیری حق تعالی و از طریق ولایت اهل بیت عصمت و طهارت تحقق می‌یابد. آنها نشانه‌های راه و بلکه خود راه و از این فراتر عین عالم عندالله و کامل‌ترین درجات نزد خدای تعالی هستند و معرفت آنها کمال معرفت حق تعالی است. خداوند متعال با نزول وحی و الهامات قلبی بر مؤمنان و صالحان، آنها را به عالم «عندیت» و درک حضور خود و برخورداری از حیات طیبه می‌رساند و این رشته محکمی است که هیچ مسلمانی نباید فروگذارد تا به اصل آن در عالم عندالله برسد و این معانی را از خود خداوند دریافت کند (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۲، ص ۳۴۸). حاصل اینکه، هدف آفرینش انسان‌ها، هنگامی تحقق پذیر است که راه دیگری ورای حس و عقل برای شناختن حقایق زندگی و وظایف فردی و اجتماعی وجود داشته باشد و آن، چیزی جز راه وحی نخواهد بود. شاهد این ادعا که انسان‌ها به کمک تجربه و عقل صرف نمی‌توانند مصالح و مفاسد خویش و در نتیجه کمال و سعادت یا شقاوت خویش را دریابند، وجود اختلاف‌های بسیاری است که در شناخت مصادیق کمال در نظام‌های حقوقی کشورهای جهان وجود

دارد، شاهد این مدعا است. بنابراین، نیاز به وحی و قوانین الهی که از سوی خداوند توسط پیامبران به مردم ابلاغ شده، نیازی ضروری است و بدون آن، سعادت و کمال انسان تحقق نمی‌یابد. راه نیل به شناخت صحیح نیز توسل و ارتباط با انبیاء و اولیای الهی؛ این حامل وحی الهی و پذیرش کلام و سخن و ولایت مطلقه ایشان است.

د. ایمان و عمل صالح

ایمان و عمل صالح، زمینه‌ها و بسترهای اصلی حیات معنوی و طیب می‌باشند. البته حیات طیبه خود دارای درجات و مراتب است و به هر نسبت که انسان بر ایمان و عمل صالح خود بیفزاید، حیات طیبه او نیز موجودیت و شدت بیشتر یافته و بر درجات روحی و تعالی معنوی او افزوده می‌شود. در واقع حیات حقیقی انسان دارای مراتب و بطون است که این مراتب به صورت استعداد در متن آدمی به ودیعه نهاده شده است. مزین شدن به گوهر دین و طی مراتب و درجات دینداری، استعدادهای ویژه انسان برای نیل به درجات والای حیات را شکوفا می‌کند. علامه طباطبائی درباره مراتب اسلام و ایمان که علت برتری درجات حیات طیبه است، می‌فرماید: «اول: باور قلبی به مضمون اجمالی شهادتین که لازمه اش عمل به بیشتر فروع است و انجام برخی از گناهان با این مرتبه از ایمان منافاتی ندارد. دوم: اعتقاد تفصیلی به حقایق دینی. سوم: اخلاق فاضله که در پی تسلیم محض شدن در برابر امر و اراده خدا و رسول او ظهور می‌یابد. در این مرتبه، مؤمن خود را در ملک خدا می‌داند؛ چون معتقد است همه هستی ملک خدا است. از این رو، تسلیم محض او شده و تلاش می‌کند همه فضایل را کسب نماید. چهارم: وصول مؤمن به حقیقت معنای مالکیت پروردگار. وقتی این حال تمام قلب را فرا می‌گیرد، مؤمن در زمره اولیای خدا وارد می‌شود» (طباطبایی، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۴۵۵ - ۴۵۶).

براساس جهان‌بینی الهی، خداوند هر عملی که انسان را به قرب الهی نزدیک کند، صفت فضیلت و عمل صالح به حساب می‌آورد و هر عملی که انسان را از قرب الهی دور کند،

صفت رذیله و عمل غیر صالح محسوب می‌شود و شرط اساسی حیات طیبه، که همانا زندگی شایسته در دنیا و سعادت‌مندی آخرت است، در گرو ایمان و عمل صالح است (همان، ج ۱۲، ص ۴۹۲).

استاد مصباح نیز ارزش واقعی یک فرد و جامعه انسانی را در گرو داشتن نور ایمان، صفای باطن، اعتقاد به عقاید حق و پای‌بندی به ارزش‌های اسلامی می‌داند (نک: مصباح یزدی، ۱۳۹۶، ج ۲، ص ۳۲۵). ایشان در تحلیلی جامع از موضوع انواع ارزش و کمال انسان معتقدند: «ارزش» از یک حیث به دو قسم ذاتی و غیر تقسیم می‌شود. مقصود از «ارزش ذاتی» آن است که در آن، موضوع به چیز دیگری وابسته نیست. مانند «کمال انسان» در اخلاق، که به هیچ چیز دیگری وابسته نیست و ارزش ذاتی دارد. مقصود از «ارزش غیر» آن است که در آن موضوع خاص وابسته به چیز دیگری است؛ مانند «ارزش افعال و صفات اختیاری». در اخلاق، خود افعال و صفات انسان، مطلوب بالذات نیستند، بلکه از آن حیث که ما را به کمال مطلوب می‌رسانند و به تبع آن کمال، ارزش دارند. از منظر مرحوم استاد مصباح، صفات و افعال اختیاری، موضوع ارزش اخلاقی هستند. از این‌رو، ایمان و عمل صالح اختیاری و آگاهانه، ارزش‌مند و موجب نیل انسان به کمال و سعادت می‌شود. در این نوع نگاه، مطلوب بالذات در افعال و صفات اختیاری، فقط نتیجه آنها «ارزش ذاتی» دارند. از این‌رو، همان مصداق، ملاک تعیین مصادیق ارزش اخلاقی (صفات و افعال اخلاقی) قرار می‌گیرد (مصباح، بی‌تا، ص ۱۶). به عبارت دیگر، از منظر استاد، هر فعل، کنش و یا صفتی (و از جمله ایمان و عمل صالح) که ما را به مطلوب بالذات برساند، ارزش‌مند بوده و دارای ارزش اخلاقی مثبت است. اما اگر ما را به مطلوب بالذات نرساند و یا ما را از آن دور کند، نه تنها ارزش‌مند نخواهد بود، بلکه یا خنثی و یا دارای ارزش اخلاقی منفی خواهد بود. سوالی که ممکن است مطرح شود اینکه مصداق مطلوب بالذات چیست؟ استاد در یک تحلیل، مصداق مطلوب بالذات و ارزش ذاتی را «حبّ ذات» می‌داند. البته از این حبّ

ذات، حبّ به کمال و حبّ به بقای ذات هم ناشی می‌شود. از منظر ایشان، همه امیال و تمنیات انسان، به این مطلوب بازمی‌گردند که موجود ذی‌شعور خودش را دوست دارد (همو، ۱۳۷۰، ص ۱۳۰). از این‌رو، مهم‌ترین چیز از منظر استاد، «حبّ بقا» و «حبّ کمال» است. گاهی این هر دو «عالی‌ترین لذّت» و مطلوب حقیقی انسان می‌باشد (نک: همو، ۱۳۸۰، ص ۹۵-۹۶). ایشان البته گاهی این مطلوب حقیقی را «سعادت حقیقی» می‌نامند و «حبّ بقا» را نیز مصداقی از «حبّ کمال» می‌داند. به همین دلیل، ایشان بر «حبّ کمال» تأکید کرده (همو، ۱۳۷۰، ص ۱۶۴) و آن را منشأ اراده و خواست هر فعلی می‌داند (همو، بی‌تا، ص ۱۷). مراد استاد از واژه «کمال» یک صفت وجودی است که به معنای وسعت دایره وجودی انسان است؛ به این معنا که هرچه انسان مرتبه دایره وجودی‌اش شدیدتر باشد، کامل‌تر است (نک: همو، ۱۳۸۳، ص ۱۳).

حاصل سخن اینکه حیات طیبه غیر از ایمان، به عمل صالح نیز احتیاج دارد؛ ایمان صرف کافی نیست. این ایمان باید به مرحله عمل و جلوه عینی و عملی برسد. البته ایمان را ستین، عمل صالح را به وجود می‌آورد و عمل صالح هم ایمان را زیاد می‌کند. معیار برخورداری از حیات طیبه، ایمان و بردباری در جهاد با هواهای نفسانی است. انجام اعمال صالح، به ایمان فرد می‌افزاید و ازدیاد ایمان، رشد و پرورش روحی او را در دنیا و سعادت و زندگی جاودانه و حیات طیبه را در دنیا و آخرت به دنبال دارد.

د. قرب به خدا؛ اوج کمال انسان

از منظر استاد مصباح، ارزش‌های اخلاقی صرفاً مطلوبیت بالغیر دارند؛ آنچه مطلوب بالذات است، همان «ارزش ذاتی» است. مصداق ارزش ذاتی هم «کمال انسان» است. سوالی که مطرح می‌شود اینکه مصداق این کمال چیست؟ از منظر ایشان، مصداق کمال انسان، «تقرّب به خدا» یا «قرب الی الله» است (مصباح، ۱۳۸۴، ص ۲۴۶؛ همو، ۱۳۷۰، ص ۱۶۱). «تقرّب به خدا»، اوج کمال و سیر انسان و فلسفه اصلی خلقت انسان است. در یک نگاه

تحلیلی باید گفت که اساساً ملاک تمایز مکتب اخلاقی انبیا و مکاتب سکولار بشری، همین تقرب به خداست. از منظر استاد، مصداق کمال انسان «قرب به خدا» است؛ زیرا اولاً، انسان دارای دو بعد جسم (بدن) و روح (نفس) است و هریک از این دو بعد، دارای لذایذ و کمالاتی هستند. ثانیاً، انسانیت انسان به روح و نفس اوست؛ روح عنصر اساسی در وجود انسان است. کمالات انسان، همان کمالات روحی او است که در سایه اراده آگاهانه و در پرتو عقل حاصل می‌شود (همو، ۱۳۸۴، ص ۲۸). ثالثاً، اگرچه کمالات مادی، که مربوط به جنبه‌های حیوانی و نباتی انسان است، در مواردی به نفس نسبت داده می‌شود، اما این نسبت، بالعرض و مجازی است؛ زیرا این کمالات مقدمه برای نیل به کمال مطلوب هستند و نه خود مطلوب. هیچ‌یک از این کمالات مقدمی، حتی عالی‌ترین آنها، از کمالات اصیل انسانی محسوب نمی‌شوند، حتی اگر از امتیازات انسان باشند و در سایر حیوانات یافت نشوند (همو، ۱۳۸۰، ص ۱۰۵). رابعاً، انسان فطرتاً به دنبال کمال نامحدود است (همان، ص ۱۶۴). نکته قابل تأمل اینکه میل کمال‌طلبی انسان، گرایش فطری است که با علم حضوری قابل درک است. ایشان می‌گویند: «همه انسان‌ها به‌طور فطری طالب کمال هستند. هیچ انسانی نیست که نقص وجودی را خوش داشته باشد ... اگر انسان بداند که امکان نیل به مرتبه‌ای از کمال برای او وجود دارد، آرزو می‌کند که به آن مرتبه نیل شود. این علاقه و میل فطری به کمال، موهبتی است که خدای متعال در وجود انسان قرار داده است» (همو، ۱۳۸۵، ص ۳۹).

در بینش توحیدی، انسان عین ربط و وابستگی به خدای متعال است و در سیر به سوی کمال و سعادت خود، باید برای رسیدن به خدا در جهتی حرکت کند که جهت نفی استقلال از غیر خداست؛ یعنی در جهتی که همه را بنده و مملوک خدا بداند. دیگر همه چیز رنگ خدایی به خود بگیرد: «صِبْغَةُ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً» (بقره: ۱۳۸)؛ رنگ

خدایی و چه چیز بهتر از رنگ خدایی است؟ هم خود و هم دیگران را همه، به صورت غیرمستقل و فانی در خدا ببیند (همو، ۱۳۷۰، ص ۱۲۲-۱۲۳).

بنابراین، از نظر استاد مصباح، مصداق کمال نهایی و مطلوب بالذات انسان، «قرب به خدا» به معنای درک حضوری کامل از تعلق محض به خداوند بوده و همین، ملاک تعیین ارزش اخلاقی افعال اختیاری انسان قرار می‌گیرد. راه نیل به این قرب الهی نیز عبادت است. در یک جمع‌بندی از اصطلاحات و کاربردهای واژه قرب از منظر استاد مصباح، باید گفت:

۱. وجود روح از سنخ وجود علم است؛ ۲. اگر روح تکامل پیدا کند، پس خودآگاهی انسان قوی‌تر می‌شود و اگر روح ضعیف‌تر شود، خودآگاهی اش ضعف پیدا می‌کند؛ ۳. وجود هر مخلوقی قائم به آفریننده خویش است و از او تفکیک ناپذیر است؛ ۴. نتیجه اینکه، اگر آفریده، خود را به درستی بیابد، این واقعیت را به درستی و با علم حضوری می‌یابد که عین وابستگی به خداست. پس قربی که انسان کمال یافته به آن می‌رسد، همان درک عمیق ارتباط خود با خداست. بنابراین، از منظر ایشان، مصداق ارزش ذاتی، «کمال انسان» است که غایت آن «قرب الهی» است. «قرب» نیز دارای کاربردهای متعددی است از جمله: درک حضوری خدا، مقام رضا و خوشنودی خدا، قرب مکانی و زمانی، ارتباط حقیقی و تکوینی خدا و بندگان. از این میان، تنها معنای مراد، معنای چهارم است و تنها راه رسیدن به این حقیقت؛ یعنی «کمال انسان و قرب الی الله» عبادت و بندگی خداست.

علامه طباطبائی نیز در برخی از عبارات خود، قرب را به همین معنا گرفته است. چنان که در ذیل آیات شریفه «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ» (واقعه: ۱۰-۱۲)؛ همانا سبقت گیرندگان در امور خیر در زمرهٔ مقربان خدا قرار داشته و در بهشت جاویدان، متنعمند، می‌فرمایند: مقربان به خدا کسانی هستند که خداوند آنها را مورد تکریم قرار داده است (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱۹، ص ۱۱۸ و ۱۲۱). همچنین در ذیل آیه شریفه «كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» می‌گوید: «خداوند در

این آیات حقیقت انسان و آنچه را که در نهاد او به ودیعه گذاشته بیان می‌کند و ذخایر کمال و سعادت و دایره وجود انسان و آن منازلی که این موجود در مسیر خود طی می‌کند؛ یعنی زندگی دنیا و سپس مرگ و بعد از آن برزخ و سپس مرگ و بعد زندگی آخرت و سپس بازگشت به خدا و اینکه این منزل، آخرین منزل، در مسیر آدمی است. ... انسان در این سیر تحول و تطور از همین زمین نشو و نما کرده و با طی مراحل به آنجا می‌رسد که خلقتی غیرزمینی و غیرمادی می‌یابد. انسان وقتی به این مرحله رسید و فرشته مرگ روحش را گرفت، سیر نهایی خودش را آغاز می‌کند تا به «قرب الی الله» رسد و در جوار حق آرام گیرد. ... پس انسان مخلوقی است تربیت یافته در گهواره تکوین و از پستان صنع و ایجاد، ارتضاع نموده در سیر وجودیش تطور دارد، سلوک او هم با طبیعت مرده مرتبط است و هم از نظر فطرت و ابداع به امر خداوند و ملکوت او مرتبط است (طباطبایی، ۱۳۹۳، ج ۱، ذیل آیات ۲۸ و ۲۹ بقره).

۶. بررسی و مقایسه دیدگاه علامه طباطبایی و آیت الله مصباح

با توجه به آنچه گذشت، و با نگاهی مقایسه‌ای دیدگاه دو فیلسوف و اندیشمند بزرگ معاصر در باب «حیات طیب» را می‌توان چنین بیان کرد:

۱. در بیان تفاوت دو دیدگاه فوق، نکته ظریفی وجود دارد و آن اینکه از منظر علامه طباطبائی، حیات طیب در همین دنیا و حیاتی جدید، غیر از حیات عادی، و مختص مردم مؤمن دارای عمل صالح است. اما از نظر آیت‌الله مصباح، حیات طیب، معرفت و التزام به احکام الهی در همین دنیا است و نوعی کمالات برای روح و از آثار ایمان و عمل صالح است که بخشی از آن در دنیا ظهور می‌کند و قسمت مهم آن در آخرت. در واقع، نفس طیبه دارای حیات طیب، درجاتی دارد که اگر کسی انسان بالفعل شد و به مرحله بالاتر از حیات معقول رسید، دارای حیات طیب خواهد شد.

۲. علامه طباطبایی حیات طیبه را اعطای حیات جدید می‌داند، اما استاد مصباح حیات طیبه را کمال حیات موجود می‌داند.

۳. همچنین علامه بر این باور است که یکی از عوامل نیل انسان به حیات طیبه، عبادت و بندگی انسان است که از خودشناسی وی نشأت می‌گیرد؛ زیرا در نتیجه خودشناسی است که انسان در نگاه توحیدی، عالم را محضر خدا می‌داند. در حالی که استاد مصباح علاوه بر اینکه خودشناسی را به‌عنوان یکی از لوازم خداشناسی معرفی می‌کند، بر نقش کلیدی میل و گرایش فطری انسان و محبت و کشش به خداشناسی نیز تاکید دارد.

۴. ترک لذت‌های زودگذر دنیا و تسلیم هوای نفس نشدن نیز از دیگر عواملی است که هر دو استاد آن را در وصول انسان به حیات طیبه موثر می‌دانند؛ با این تفاوت که علامه راه ترک لذات زودگذر را امید و توکل بر خداوند و استاد مصباح خشیت الهی معرفی می‌نماید.

۵. در بحث ولایت‌پذیری نیز هر دو استاد بر نقش بندگی الهی و پذیرش ولایت ائمه هدی در وصول انسان به حیات طیبه تاکید دارند. اینکه آنان راهنمای طریق هدایت، بلکه خود راه هدایت و کمال هستند که بشریت افزون زده، دل‌مشغول دنیا، لذات زودگذر دنیایی را به کمال و سعادت و زندگی جاودانه و حیات طیبه ترجیح می‌دهد.

۶. راه دیگر نیل به حیات طیبه از منظر علامه، ایمان قرین با اعمال صالح است. از نظر ایشان، هر عملی که انسان را به قرب الهی نزدیک کند، «فضیلت» و عمل صالح و هر عملی که انسان را از قرب الهی دور کند، «رذیله» و عمل غیرصالح محسوب می‌باشد و شرط اساسی زندگی شایسته در دنیا و سعادت‌مندی آخروی، در گرو ایمان و عمل صالح است. استاد مصباح نیز ارزش واقعی یک فرد و جامعه انسانی را در گرو داشتن نور ایمان، صفای باطن، اعتقاد به عقاید حق و پایبندی به ارزش‌های اسلامی می‌داند.

۷ از منظر استاد مصباح، ارزش‌های اخلاقی صرفاً مطلوبیت بالغیر دارند؛ آنچه مطلوب بالذات است، همان «ارزش ذاتی» است. مصداق ارزش ذاتی هم «کمال انسان» است. مصداق کمال انسان هم «تقرب به خدا» یا «قرب الی الله» است. «تقرب به خدا»، اوج کمال و سیر انسان و فلسفه اصلی خلقت انسان است.

۷. نتیجه‌گیری

حیات طیبه؛ یعنی زندگی پاکیزه از هر نظر؛ پاکیزه از آلودگی‌ها، ظلم‌ها، خیانت‌ها، دشمنی‌ها، اسارت‌ها، ذلت‌ها و انواع نگرانی‌ها و هر چیزی که زندگی راحت را در کام انسان ناگوار می‌سازد و آسایش و آرامش او را به اضطراب، ناخوشی و دلمشغولی او را به لذایذ گذرای دنیایی و کمال مطلوب او را به نیل به ثروت و قدرت دنیایی و سعادت او را به سرخوشی و سرمستی دنیایی تبدیل می‌کند. در حالی که حیات طیبه زندگی‌ای است که نیازهای مادی، جسمانی و معنوی - علمی، عملی و روحی - آدمی را پاسخ‌گو است. زمینه تحقق این حیات، فقط دار دنیا و در اعمال آگاهانه و اختیاری و خودشناسی، ترک لذائذ زودگذر دنیایی، ولایت‌پذیری و ایمان و عمل صالح، که نتیجه آن قرب الهی و هم‌اندیشی با اولیای او در آخرت است که در واقع، اوج کمال انسانی محسوب می‌شود.

بر اساس اندیشه دینی، زندگی دنیا موقت و گذرا و مقصد اصلی، زندگی جاودانه اخروی است. انسان می‌تواند برای خویش حیات طیب رقم بزند هم در دنیا و هم در آخرت؛ این هر دو از هم جدا نیستند. ما آخرت و زندگی جاودان خوب و یا بد اخروی خود را با رفتار و اعمال ارادی و اختیاری خویش و با پای‌بندی و ایمان و عمل صالح دنیایی خود رقم می‌زنیم. هرگز نمی‌توان باور داشت که زندگی فردی و جمعی مؤمنانه و رفتار صالحانه و پاک و گوارای دنیایی داشت، اما زندگی سختی در آخرت به انتظار نشست. از سوی دیگر، افراد و جامعه‌ای که به زندگی دنیایی چسبیده‌اند و موفق شده‌اند زندگی دنیایی مرفه و پیشرفته‌ای داشته باشند، لزوماً زندگی گوارای اخروی و حتی دنیوی ندارند؛ چرا که

زندگی گوارا وقتی است که رفاه مادی همراه با اخلاق، دین، عدالت، معنویت و عمل صالح همراه شود. در واقع حیات طیبه، زندگی گوارا و پاکی است که در آن فرد و جامعه دارای عزت، استقلال، سربلند در مقابل خدا و خلق خداست. در این حیات طیب و پاک، ما باید هم زندگی پاک و گوارایی برای زندگی فردی و اجتماعی خویش هم برای دنیا و هم آخرت خویش رقم بزنیم که از ره گذر زندگی مؤمنانه و بندگی خدا و عمل صالح محقق می‌شود. کلید و راز این مسیر، دست خود انسان و در همین دنیا است.

بر مبنای علامه طباطبایی، حیات طیبه حیات جدیدی است که بر انسان افزوده می‌شود. این حیات ناشی از تلفیق ایمان و عمل صالح است و چنین حیاتی به مؤمنان صالح العمل اعطا می‌شود. این حیات جدید، مومن صالح العمل را در یک نظام جهان‌بینی متفاوت و عامل به اعمال صالح قرار می‌دهد که از طریق تجربه یک زیست متفاوت نسبت به تجربه زیستی انسان‌های عادی، به زندگی او معنا می‌بخشد. مومن صالح العمل از طریق تلاش مضاعف برای کسب اعمال صالح بیشتر، احساس تجارتنی پرسود می‌کند که هر لحظه با عمل، خود را بیشتر به خدا نزدیکتر می‌بیند و بودنش و زندگی کردنش را با ارزش می‌یابد. اعمال صالح او در ارتباط مستقیم با تقویت رابطه او با خداوند از سویی و گره‌گشای بندگان از سوی دیگر می‌باشد و انجام این اعمال صالح به زندگی او معنا و ارزش می‌بخشد.

استاد مصباح نیز حیات طیبه را همان حیاتی می‌داند که خداوند در قرآن انسان را به آن دعوت نموده که همان حیات واقعی انسان است و با نوری همراه است که مسیر صحیح زندگی را می‌نمایاند و در پرتو آن، انسان صلاح و فساد خویش را می‌شناسد و با بصیرت و آگاهی به سوی سعادت گام برمی‌دارد. اما زندگی حیوانی که با غرق گشتن در شهوت‌ها و لذت‌های مادی و غافل شدن از حق، همراه است، مرگ حقیقی انسان است؛ چون از گذر این زندگی نکبت‌بار، انسان از هدایت به سوی سعادت و کمال بازمی‌ماند و بهره‌ای از ارشاد و راهنمایی فرستادگان خدا نمی‌برد (مصباح یزدی، ۱۳۹۴، ص ۴۳). حاصل اینکه

استاد مصباح حیات طیبیه را همان وصول انسان به کمال معرفی می‌نماید و کمال را در قرب الهی می‌داند؛ قربی که انسان کمال یافته به آن می‌رسد، همان درک عمیق ارتباط خود با خداست. از منظر ایشان، مصداق ارزش ذاتی، «کمال انسان» است که غایت آن «قرب الهی» است. این مقام والا و تنها راه رسیدن به این حقیقت؛ یعنی «کمال انسان و قرب الی الله» عبادت و بندگی خداست.

منابع

- ابن منظور، محمد ابن مکرم (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، محقق و مصحح جمال الدین میردامادی، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر والتوزیع.
- ترکا شوند، احسان (۱۳۹۰)، مصداق کمال انسان از دیدگاه استاد مصباح با نگاهی بر قرآن و روایات، معرفت سال بیستم - شماره ۱۶۴ - مرداد، ۵-۱۸.
- جان‌نثاری، حسن؛ ابوترابی، احمد (۱۳۹۳)، مبانی معرفت شناختی کمال‌نهایی انسان از دیدگاه آیت الله مصباح، معرفت فلسفی، سال یازدهم، شماره سوم، بهار، ص ۱۱.
- خلیلی، مصطفی (۱۳۹۰)، معنای زندگی از نگاه علامه طباطبایی، فصلنامه اسراء، سال چهارم، شماره دوم، پیاپی دهم، ص ۱۰۷-۷۷.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۸)، معجم مفردات الفاظ القرآن، تصحیح ابراهیم شمس‌الدین، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- راغب اصفهانی (۱۴۱۶ق)، المفردات فی غریب القرآن، قم، ذوی القربی.
- زندیه، مهدی؛ رضایی، صدیقه (۱۳۹۶)، واکاوی حقیقت حیات طیبیه، مجله پژوهش‌های قرآنی میثاق، شماره ۲، ص ۱۰۰-۷۹.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیرالقرآن، چ پنجم، قم، جامعه مدرسین.

بررسی مقایسه‌ای حیات طیبه از منظر علامه طباطبایی و آیت الله مصباح... / فولادی‌وندا؛ درویشی / ۳۱۵

- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۶۶)، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۳)، المیزان فی تفسیرالقرآن، قم، نشر اسماعیلیان دارالکتب اسلامیة.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴)، المیزان فی تفسیرالقرآن، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۷)، مجموعه رسائل، قم، انتشارات بوستان کتاب.
- قرشی، علی اکبر (۱۳۷۶)، قاموس قرآن، تهران، دارالکتاب الاسلامیه.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۴)، پندهای الاهی، تدوین و نگارش کریم سبحانی، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۰)، به سوی خودسازی، نگارش کریم سبحانی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۹)، قرآن در آینه نهج البلاغه، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲)، بهترین‌ها و بدترین‌ها از دیدگاه نهج البلاغه، محمدتقی مصباح یزدی، تدوین و نگارش کریم سبحانی، قم، انتشارات مؤسسه امام خمینی، ص ۶۲-۶۵.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۲ الف)، فلسفه اخلاق، تحقیق و نگارش احمدحسین شریفی، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۲ ب)، به سوی خودسازی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۳)، خودشناسی برای خودسازی، چ نهم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۵)، آیین پرواز، تلخیص جواد محدثی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۴)، نقد و بررسی مکاتب اخلاقی، تحقیق و نگارش احمدحسین شریفی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۰)، دروس فلسفه اخلاق، چ دوم، تهران، اطلاعات.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۶)، نظریه حقوقی اسلام، ج ۲، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چ ششم.
- مصباح، مجتبی (بی تا)، ارزش اخلاقی از دیدگاه استاد مصباح، بی جا، بی نا.
- واسعی، هادی؛ فولادی، محمد؛ بناکار، رویا (۱۳۹۹)، واکاوی چیستی و جایگاه حیات طیبه در اندیشه ملاصدرا، انوار معرفت، سال نهم، شماره اول، بهار و تابستان، صص ۹۰-۷۱.

<http://mesbahyazdi.ir/node/7125>

<http://www.mesbahyazdi.ir/node/5102>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی